

ROZPORUPLNÝ LÉČITEL. PO FILMU ŠARLATÁN

DIVÁKŮM ZŮSTANE SPOUSTA OTÁZEK

18. 8. 2020, Aktuálně.cz – autor: Tomáš Seidl

České koprodukční drama Šarlatán, které natočila světoznámá polská režisérka Agnieszka Hollandová s Ivanem Trojanem v titulní roli, mělo světovou premiéru v únoru na festivalu Berlinale. Vinou koronavirové epidemie do zdejších kin přichází až tento čtvrtek, s několikaměsíčním zpožděním.

Hollandová dobové drama natočila podle scénáře Marka Epsteina. Toho inspiroval fascinující osud kdysi vyhlášeného českého bylinkáře a léčitele Jana Mikoláška, jenž žil v letech 1889 až 1973. Na jeho diagnózy, prováděné pouze na základě pozorování vzorku moči, v dlouhých frontách a s bezmeznou důvěrou denně čekaly stovky lidí. Léčitele, kterému dle vlastních slov prošlo rukama pět milionů pacientů, přitom vyhledávali lidé ze všech společenských vrstev.

Jeho bylinkami se nechali uzdravovat umělci, továrníci, ale také prominentní nacisté, včetně Martina Bormanna, a po skončení druhé světové války i vysocí komunističtí funkcionáři včetně pozdějšího prezidenta Antonína Zápotockého. Po jeho smrti v roce 1957, kterou film začíná, však Mikolášek přišel o svého vlivného ochránce.

Jako výjimečný, zámožný a profesně úspěšný člověk se pro komunisty stal nenáviděným "příživníkem zneužívajícím dělnickou třídu". Ve zmanipulovaném procesu byl postaven před trestní lidový soud, který ho postihl třemi roky odnětí svobody, propadnutím majetku a zákazem činnosti.

Navzdory názvu Šarlatán, který odkazuje na posměšný výraz často používaný v dobovém tisku právě v souvislosti s Mikoláškem, v něm filmaři nespatřují podvodníka ani obchodníka s vírou. Představují ho jako "úředně zkoušeného znalce léčivých bylin", jenž sice neměl lékařské vzdělání, byl ale zřejmě skutečně obdařen jakýmsi jasnozřivým darem. Zároveň tvůrce zajímá, jakou cenu je člověk za takové privilegium ochoten zaplatit.

reklama

Ve vykreslení Mikoláškovy rozporuplné osobnosti, která se projevovala nejen v osobním životě, ale také v konformismu vůči dvěma zločineckým režimům, film již tak jednoznačně nevyznívá. A ke škodě věci je méně důsledný.

Šarlatán není klasický životopisný snímek, který by se striktně držel historických faktů. Hranici mezi realitou s fikcí rozmlžuje. Některé sekvence, jež se zdají být smyšlené kvůli větší drammatizaci, se přitom skutečně odehrály – mimo jiné zkouška Mikoláškových schopností před komisí nacistických lékařů.

Prominentními klienty se film nezabývá. Paralelně rozvíjí několik časových rovin, které se retrospektivně vracejí do 30. a 40. let, ale také do doby Mikoláškovy mládeže. Ještě jako syn rokycanského zahradníka rozpoznal, že má zázračné nadání, když díky masti ze směsi bylin vlastní sestře zachránil nohu před amputací. Jana Mikoláška ve třech různých věkových obdobích hraje šestapadesátiletý Ivan Trojan, v jinošském věku pak jeho devatenáctiletý syn Josef. Střídání "dospělých" a "mladých" let však přispívá ke zvýšené fragmentárnosti vyprávění. V životě protagonisty zůstávají mezery, kvůli nimž se tvůrcům nedaří věrohodněji osvětlit Mikoláškovu komplikovanou povahu i jeho mravní selhání, vrcholící doslovnou jidášskou zradou.

Například scéna, v níž Mikolášek ještě jako mladík zběsile umlátí novorozená koťata v pytli, místo aby je "milosrdně" utopil, s ohledem na předchozí vývoj postavy i jeho touhu pomáhat lidem působí nepatříčně. Scénář se přitom ani náznakem nepokouší osvětlit, co ho k nekontrolovanému, brutálnímu násilí přivedlo.

Také v kontextu pozdějších událostí se diváci mohou jen dohadovat, zda se léčitelovi vnitřní démoni začali probouzet s jeho objevenou homosexuální orientací. Anebo zda představovali spíš důsledek někdejšího válečného traumatu, kdy byl Mikolášek jako člen popravní čety – sám pod pohružkou zastřelení – donucen zmáčknout spoušť. Z filmu není také zřejmé, proč vstupoval do manželství, které nebylo a ani nemohlo být šťastné.

Ve druhé polovině se drama soustřeďuje na léčitelův vztah s mladším slovenským asistentem, který se – navzdory tomu, že byl sám zjevně spokojeně ženatý – stal Mikoláškovým milencem. Utajovaný homosexuální poměr, v 50. letech ještě trestný, by byl dostatečně silným námětem pro samostatný film. Šarlatán ho však akcentuje natolik, že nepatříčně odsouvá do pozadí jiná důležitá témata příběhu, odehrávajícího se na pozadí tří různých režimů někdejšího Československa.

Související

K nesporným kladům patří herecké výkony představitelů klíčových postav. Ivan Trojan svého "šarlatána" ztělesňuje úsporně a bez velkých gest jako upjatého, povýšeného a sobeckého muže, jenž nemá rád nalíčené

ženy, téměř nikdy se neusmívá a – především kvůli své katolické víře – není schopen se smířit s tím, kým ve skutečnosti je.

Mnohoznačnou postavu Trojan vnějškově vybavil zvláštním, skoro až sveřepým stoicismem. Ten se projevuje nejen ve scénách, kdy je vyslýchán a ponižován gestapáky i estébáky, ale také v momentech, kdy jej vnitřně šíří žárlivost – byť třeba jen kvůli zatoulanému psovi, s nímž si spontánně hraje jeho milenec.

Dobrou volbou se ukázal i výběr Josefa Trojana, který v některých momentech vzezřením, drobnými gesty či intonací připomíná otce. Díky intenzivnímu výkonu diváci na plátně vidí stále stejného člověka v různých fázích života.

Přesvědčivý je i Slovák Juraj Loj v roli Mikoláškova "absolutně loajálního" asistenta, který vytváří živočišný protipól svého suchopárného šéfa i milence zároveň. Erotická přitažlivost z očí obou mužů vyznačuje od prvních vteřin jejich setkání.

Ačkoli příběh na přeskáčku prochází několika dekádami, díky kameře Martina Štrby diváci nepotřebují titulky s letopočty, aby se zorientovali. Jednotlivá období vynalézavě odlišuje proměnlivá barevná paleta obrazu i způsob a intenzita nasvícení. Skoro až magické účinky mají záběry, ve kterých léčitel proti světlu diagnostikuje choroby podle zbarvení moči ve skleněných nádobkách a přitom je jakoby zalitý zlatavou auroou božího zázraku.

Šarlatán je inteligentní, se starosvětskou střízlivostí a precizností natočené drama, které po řemeslné stránce vysoce přesahuje standardy české kinematografie. Jeho vyznění však oslabují roztržitost děje a scénaristicky nedotažené, nevyvážené vykreslení ambivalentních charakterových rysů hlavní postavy.

I nepříliš uspokojujivý, do ztracena vyznívajícím závěr dokládá, že mimořádný potenciál Mikoláškova výjimečného osudu i neproniknutelné osobnosti tvůrci nevyužili naplno. Na konci filmu si diváci možná budou klást víc otázek než na začátku.

Zdroj: <https://magazin.aktualne.cz/kultura/film/recenze-rozporuplny-lecitel-sarlatan-agnieszka-holland-film/r~f5edceae16211ea9d470cc47ab5f122/>